

Վարդուհի Պետրոսյան
Նոր մեդիայի և հաղորդակցության
ամբիոնի դոցենտ, ք. գ. ք.
Էլ. փոստ՝ vardhipetrosyan@ysu.am

**ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ-ՄԵԳԻԱ
ՓՈՆԱՌՆՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԵՏՀԵՂԱՓՈՆԱԿԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ**

Քանալի բառեր - դպրական իշխանություն, մեդիա, անցումային արդարադարություն, վեբինգ, լրատրագիա, մեդիաբովանդակություն, հրապարակայնություն:

«Երբ դպրական իշխանության նկատմամբ հանրային հեղափոխությունը դադարում է, սկսվում է հասարակության կործանումը»:

Օնորե դե Բալզակ

Մուտք

Իշխանությունների բաժանման համակարգում դատական իշխանությունն ունի բացառիկ դեր: Իշխանության հենց այս ճյուղն է իրավասու գնահատելու օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների սահմանադրականությունն ու օրինականությունը և նրանց պահելու սահմանադրական հավասարակշռության դաշտում:

Դատական իշխանության հանդեպ հետաքրքրությունը պայմանավորված է մի կողմից՝ արձկահարույց քրեական գործերի քննությանը, մյուս կողմից՝ մարդկանց խախտված իրավունքների պաշտպանությանը միտված շահագրգիռ կառույցների գործելաճով:

Այսօր, երբ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացմամբ առավել քան երբևէ կարևորվում է գրագետ, փաստարկված մեդիաբովանդակության ապահովումը, լրատվամիջոցների և առհասարակ

զանգվածային հաղորդակցության միջոցների առջև ծառայել են նոր մարտահրավերներ՝ մրցակցային միջավայրում որակյալ բովանդակության ապահովումից մինչև փաստերի ստուգում: Հարկ է նկատել, որ այս ամենի տրամագծում մերօրյա մեդիան փոխակերպման հարացույցում է: Եվ պատահական չէ, որ հենց իրավունքների պաշտպանության և գեներացման համատեքստում են կարևորվում դատական իշխանություն-մեդիա փոխառնչությունները, մասնագիտական արհեստավարժության ցուցիչի առկայությունը, քանի որ իշխանության այս ճյուղի հեղինակության բարձրացման և առհասարակ արդարադատության իրականացման գործընթացի վերաբերյալ հանրային ընկալումների և դրա նկատմամբ վստահության ձևավորման, ձևափոխման հարցում առանցքային դերակատարություն ունեն զանգվածային լրատվության միջոցները, սոցիալական մեդիան: Իսկ այդ վստահությունը զարգացման հետաքրքիր տրամագիծ ունի՝ խիստ անհատական ներանձնային վերաբերմունքից մինչև ինստիտուցիոնալ ընկալում:

Հայաստանում դատաիրավական բարեփոխումների գործընթացն սկսվել է ավելի վաղ՝ 1995 թվականին, ՀՀ Սահմանադրության ընդունմամբ և դրա հետագա փոփոխություններով: 2018 թ. թավշյա հեղափոխությունից հետո, սակայն, արդյունավետորեն գործող, չկոռուծպացված և հովանավորչությունից զերծ դատական իշխանություն ունենալը դարձավ օրակարգային հարց: Երկրի վարչապետի, կառավարող քաղաքական ուժի կողմից երկրի զարգացման ռազմավարական առանցքային ուղղություններից մեկով նախատեսվեցին դատաիրավական ոլորտի բարեփոխումներ, որոնց «վերջնականատակն է լինելու դատարանների և արդարադատության համակարգին առնչվող պետական ինստիտուտների վերակառուցումը անկախության և հաշվետվողականության չափանիշներով, ինչն անհրաժեշտ է ժողովրդավարական պետության զարգացման համար: Դատական համակարգը պետք է լիարժեք անկախանա, որպեսզի կարո-

դանա դառնալ հավասարակշռող ուժ իշխանության մյուս ճյուղերին»¹:

1. Անցումային արդարադատության ֆենոմենը և մեդիան

Քաղաքական նոր իրողություններով պայմանավորված՝ մեդիայում սկսեցին կիրառվել դատախիրավական ոլորտին առնչվող նոր եզրույթներ՝ լյուստրացիա, անցումային արդարադատություն, դրա առանձին բաղադրիչը՝ վեթինգ, ավելի ուշ՝ բարեվարքություն: Թեև հեղափոխության ընթացքում և դրանից հետո խոսվում է անցումային արդարադատության կիրառման անհրաժեշտության մասին՝ որպես խախտված իրավունքների վերականգնման ինստիտուտի գոյության, այդուհանդերձ, նկատենք, որ սկզբնական շրջանում գաղափարի մասին խոսակցությունները թեզիսային բնույթ ունեին. չկային կոնկրետ գործիքակազմ, մեթոդաբանություն և առարկայական մոտեցում: Եվ այս ընթացքում մեդիան թեմային քաջատեղյակ անձանց հետ առանձին հարցազրույցների միջոցով ստանձնել էր նոր իրողության վերաբերյալ տարբեր տեսակետներն ու կարծիքները, իրավական գնահատականները փոխանցող ինքնատիպ խոսափողի դեր: Սոցիալական մեդիան, որն այսօր առանցքային դեր ունի տեղեկատվական հոսքերի կառավարման գործում, դատական իշխանության ներկայացուցիչների համար ձևավորեց հանրային հաշվետվողականության նոր մթնոլորտ²: Մեզանում հատկապես «Ֆեյսբուք» սոցիալական ցանցը դարձավ այն հիմնական հարթակը, որտեղ ծավալված մասնագիտական քննարկումներից, մեկնաբանություններից, հակադիր բեռներում գտնվող և հեղինակություն վայելող օգտատերերի գրառումներից սկսեցին օգտվել ոչ միայն սովորական քաղաքացիները, այլև զանգվածային լրատվամիջոցները:

¹ Հայաստանի Հանրապետության դատական և իրավական բարեփոխումների 2019-2023 թվականների ռազմավարություն, հասանելի է «e-draft.am» կայքում:

² Տե՛ս **Patrick Keyzer, Jane Johnston, Mark Pearson, Sharon Rodrick and Anne Wallace**, *The Courts and Social Media: What Do Judges and Court Workers Think?*, 2013, https://www.researchgate.net/publication/275037382_Courts_and_Social_Media_What_do_Judges_and_Court_Workers_Think (մուտք՝ 18.06.2020):

Այն, ինչ մեր օրերում անվանում են անցումային արդարադատություն, դեռևս մի քանի տասնամյակ առաջ ուներ այլ բնութագրումներ՝ բռնության հաղթահարում, իսկությունը բացահայտող հանձնաժողովներ, անգամ հալածանքների համակարգից անցում սոցիալական կայունության համակարգի: Անցումային արդարադատության տիպիկ օրինակներ են Նյուրնբերգյան (die Nürnberger Prozesse) ռազմական դատավարությունները, որոնք անցկացվեցին Երկրորդ համաշխարհային պատերազմում հաղթանակած տերությունների կողմից պատերազմից հետո, երբ դատարանի առաջ կանգնեցին ֆաշիստական Գերմանիայի քաղաքական, ռազմական, արդարադատության հայտնի գործիչները, որոնք ծրագրել, իրականացրել կամ մասնակցություն էին ունեցել Հոլոքոստին և պատերազմական այլ հանցագործությունների: Դատավարություններն անցկացվել են Գերմանիայի Նյուրնբերգ քաղաքում, որոնց ընթացքում կայացված որոշումներն ուղենշային դեր են ունեցել միջազգային դասական իրավունքից ժամանակակից իրավունքին անցման փուլում:

Եվրոպայում՝ հետխորհրդային Լեհաստանում և Հունգարիայում, ավելի ուշ Իսպանիայում մինչև 2006 թ. իրացվեց անցումային արդարադատության «ներել և մոռանալ» սկզբունքը:

Լեհաստանում, օրինակ, իշխանության եկած ուժերը բացառեցին, այսպես կոչված, հին ռեժիմի ներկայացուցիչների նկատմամբ «վիուկների որսը», գերակա պայման հռչակեցին ժողովրդավարական նոր կարգի ու արժեհամակարգի ընդունումը: Սակայն նախկին իշխանության հետ կապված գործիչները, դատական համակարգի ներկայացուցիչները, անգամ միջին դասի աշխատողները հեռացան աշխատանքից՝ իրենց տեղը զիջելով նորերին:

Հունգարիայում իրականացվեց լյուստրացիա: «Լյուստրացիա» նշանակում է «մաքրագրություն», պետականորեն գործած հանցանքների ընդունում և դրանք չլրկնելու երաշխիքների ստեղծում: Հունգարական օրինակում ևս մինչև 2000-ականների սկիզբը դատական և

քաղաքական համակարգերից կոռումպացված անձինք հեռու էին պահվում:

Ուկրաինայում կոշտ լյուստրացիա իրականացվեց 2014 թ. մայրիսի հեղափոխությունից հետո, երբ դատավորները հեռացվեցին զբաղեցրած պաշտոններից՝ Ռուսաստանի հետ կապ ունենալու մեղադրանքով: 2017 թ. լյուստրացիա իրականացվեց Վրաստանում. դատական համակարգի՝ սեփական բիզնես ունեցող աշխատողները որոշակի ժամկետով զրկվեցին մասնագիտական գործունեությամբ զբաղվելու հնարավորությունից: Լյուստրացիան անցումային արդարադատության ամենատարածված տարբերակն է, երբ լուսանցքում են մնում գործող իշխանության համար կասկածելի կամ իշխանությանը գաղափարապես չհարող գործիչները:

2019 թ. անցումային արդարադատության միջազգային օրինակ է տալիս Ալբանիան³: Եվրամիությանն անդամագրվելու ճանապարհին այդ երկրի իշխանությունը, պարտավորության համաձայն, վեթինգ է իրականացնում դատական համակարգում: Վեթինգի ենթարկվողները և նրանց հարազատները հայտարարագրում են իրենց ամբողջ գույքը, դրա ծագման աղբյուրները: Ստուգվում են դատավորների կապերը հանցավոր խմբերի հետ, միաժամանակ կարևոր տեղ է հատկացվում դատավորների գիտելիքների ստուգմանը, էթիկայի նորմերի պահպանմանը և օրենքների իմացությանը:

Հայաստանը կարծես թե հետևեց Ալբանիայի օրինակին: Անցումային արդարադատության ֆենոմենի և առանձին գործիքակազմերի հանրայնացման նպատակով մեղիան իրականացրեց նոր նախագծեր: Հատկապես վեթինգի առնչությամբ, երբ խոսվում էր գործընթացի հիմնական բաղադրիչների մասին, այն է՝ իրականացնել դատավորների նյութական միջոցների, անձնական կապերի և նախկին գործունեության ու մասնագիտական պատրաստվածության գնահատում, առանձին մեղիահրապարակումներից զատ, «armlur.am»

³ Տե՛ս The vetting of judges and prosecutors: An Albanian experience, <https://ba.boell.org/en/2018/08/01/vetting-judges-and-prosecutors-albanian-experience> (մուտք՝ 22.06.2020):

կայքն սկսեց «Հրապարակային վեթինգ»⁴ շարքը՝ հյուրընկալելով դատավորներին, իսկ վերջերս «Հետք»-ը գործարկեց «<https://data.hetq.am>» տվյալների հարթակը, որտեղ ներկայացվում են նաև դատավորների ունեցվածքին վերաբերող տվյալներ:

2. Մեդիայի անդրադարձը աղմկահարույց գործերին

Գաղտնիք չէ, որ լրատվամիջոցները դատական գործերի մասին տեղեկատվություն ստանալու սահմանափակ հնարավորություն ունեն: Դատարաններում հիմնական խնդիրները, որոնց առնչվում են լրագրողները, դատական նիստի տեսալուսանկարահանման և ուղիղ հեռարձակման սահմանափակումներն են, երբեմն՝ նաև դրանց արգելքը: Վերջին մի շարք աղմկահարույց գործերին մեդիաանդրադարձը ցույց տվեց, սակայն, որ դատական նիստերի լուսաբանման և ուղիղ հեռարձակման սահմանափակումներ չեն եղել, իսկ եղածները վերաբերել են մասնավոր այլ դեպքերի:

Դատական նիստերի հրապարակայնությունը թեև կարգավորված է օրենսդրությամբ, այդուհանդերձ, Բարձրագույն դատական խորհուրդը՝ որպես դատավորների և դատարանների անկախությունը երաշխավորող սահմանադրական նորաստեղծ մարմին, լրագրողների և հասարակական կազմակերպությունների հետ հանրային քննարկման ընթացքում 2019 թ. հունվարի 14-ին ընդունեց նաև «Չանգվածային լրատվամիջոցների հետ Բարձրագույն դատական խորհրդի և դատարանների փոխհարաբերության կանոնները» հաստատելու մասին նորմատիվ բնույթ ունեցող որոշում⁵ և այն շրջանառության մեջ դրեց դատարաններում: Կարող ենք վստահել, որ դատաիրավական բարեփոխումների ռազմավարական ուղղությունների հայեցակարգային մոտեցումները մշակելիս սա ևս մեկ առաջընթաց

⁴ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի նախագահը՝ իր քաղաքական կապերի և զոքանչի անվան տակ գույք թաքցնելու մասին, www.Armlur.am, 27-ը մայիսի 2019:

⁵ Տե՛ս «Չանգվածային լրատվամիջոցների հետ Բարձրագույն դատական խորհրդի և դատարանների փոխհարաբերության կանոնները» հաստատելու մասին ԲԳԽ-2-Ն-1 որոշում, 2019:

քայլ էր՝ ոչ միայն թափանցիկ, հաշվետվողական, հասանելի արդարադատություն ունենալու, այլև մեդիայի և քաղաքացիական հասարակության հետ հարաբերությունների հստակեցման, լրագրողների աշխատանքի դյուրացման և առհասարակ արդարադատության արդյունավետության բարձրացման տեսանկյունից⁶:

Այսօր, երբ ընթացքի մեջ են որոշ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց մասնակցությամբ դատական գործերը, և կա հասարակության բեռնացում, մեդիաներկայացուցիչներից ավելի շատ արհեստավարժ մոտեցում է պահանջվում մի կողմից՝ հանրային տրամադրությունները չբորբոքելու, մյուս կողմից՝ իրավական եզրույթները ճիշտ կիրառելու, մեկնաբանելու տեսանկյունից: Եվ դատական իշխանություն-մեդիա համատեքստում է, որ լրատվամիջոցների կողմից որակյալ մեդիաբովանդակության ապահովումը առավել քան արդիական է՝ ի հակակշիռ սոցիալական մեդիայի ստեղծած ապակողմնորոշող բովանդակության:

SUMMARY

Varduhi Petrosyan

JUDICIARY-MEDIA RELATIONSHIP IN POST-REVOLUTIONARY ARMENIA

Keywords: *judiciary, media, transitional justice, vetting, lustration, media content, publicity.*

The article discusses the relationship between the judicial system and the media in the context of judicial reforms in post-revolutionary Armenia, as well as legal regulation of these relations and issues of protecting human rights by ensuring the transparency of the judicial process. The article presents the international experience of transitional justice, the localization of its tools in Armenia and the role of the media in ensuring public awareness of the process.

⁶ Տե՛ս Արդարադատության ոլորտի վերաբերյալ հանրության կարիքները և ակնկալիքները Հայաստանում, Եվրոպական միության «Արդարադատության մոնիթորինգ» ծրագիր, 2017:

РЕЗЮМЕ

Вардуи Петросян

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ И МЕДИА В ПОСТРЕВОЛЮЦИОННОЙ АРМЕНИИ

Ключевые слова: *судебная власть, медиа, правосудие переходного периода, ветинг, люстрация, медиа-контент, гласность.*

В статье рассматриваются вопросы взаимоотношения между судебной системой и медиа в контексте судебных реформ в постреволюционной Армении, а также правовые урегулирования этих отношений и вопросы защиты прав человека путем обеспечения гласности судебных процессов. Представлен международный опыт правосудия переходного периода, локализация его инструментов в Армении и роль медиа в обеспечении осведомленности общественности о процессе.